

Prof. dr hab. Lidia Kasarełło
Zakład Sinologii
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Paterskiej –Kubackiej
Bajka chińska a bajka europejska. Analiza porównawcza wybranych motywów¹
napisanej pod kierunkiem
prof. dr hab. Izabelli Łabędzkiej

Trudno o bardziej frapujący i niezwykły obiekt badawczy aniżeli bajka, otoczona aurą magii, ludowej mądrości i nadprzyrodzonych cudów. Jednakże za tym pozornie łatwym wyborem kryje się wiele problemów metodologicznych i merytorycznych, którym trzeba sprostać w toku żmudnej pracy badawczej. Pani Agnieszka Paterska – Kubacka uczyniła swój wybór jeszcze trudniejszym decydując się na ujęcie komparatystyczne. W swojej rozprawie doktorskiej dokonała porównania wiodących elementów fabularnych, motywów, wątków bajki chińskiej i europejskiej. Dla potrzeb analizy, skoncentrowanej głównie na gramatyce narracyjnej bajki, baśni, mitu oraz fabuł bajko-podobnych związanych z folklorem ludowym określiła dwa podstawowe zbory tekstualne. Utrzymanie symetrii w doborze gatunkowym pomiędzy korpusem obejmującym „bajki chińskie i europejskie” okazało się prawdziwym wyzwaniem.

Korpusowi europejskiemu reprezentowanemu w przeważającej mierze przez bajkę polską i rosyjską oraz baśnie braci Grimm (nie licząc pojedynczych bajek skandynawskich, francuskich i greckich) przeciwstawia zbiór chiński, o wiele bardziej heterogeniczny pod względem genologicznym, ale za to spójniejszy z punktu widzenia wspólnoty etnicznej. Obejmuje on teksty chińskojęzycznych *chuanqi* ze

¹ Recenzja dotyczy wersji poprawionej, która w części merytorycznej i opiniowanych tu zagadnieniach nie uległa zmianie.

zbioru *Chińskie chuanqi o nieśmiertelnych duchach i lisach* (Bai Chen i inni), trzech antologii chińskiej literatury ludowej (Yi Ren, Liu Tieran, Huang Tao) oraz trzech wyborów chińskich mitologii (Jin Maitian, Xiao Hong, Ke Yuan). W grupie tej znalazły się także przekłady z rosyjskiego chińskich *chuanqi*, opublikowane w antologii Ewy Witeckiej *Córka smoka* oraz mity, baśnie, bajki, legendy i przypowieści spolszczone przez Helenę Adamczewską.

Wyjaśniając różnice językowe, terminologiczne, które sugerują brak pełnej odpowiedniości gatunkowej Autorka pokazuje w I rozdziale rozprawy dwie odmienne tradycje badawcze. Przewagę europejskiej (w tym także polskiej), usystematyzowanej historycznie i metodologicznie stara się równoważyć omawiając najnowsze osiągnięcia chińskich folklorystów, przypominając za profesorem Duan Baolinem, wybitnym badaczem z Uniwersytetu Pekińskiego historię rozwoju literatury fikcjonalnej, w łonie której sytuuje on różnorakie formy tekstów, identyfikowanych z bajką (s.33-37). Powyższe informacje i rozważania tworzą starannie przygotowaną część metodologiczną, w której mgr Paterska-Kubacka deklaruje aprobatę dla definicji i rozwiązań teoretycznych proponowanych przez Janinę Abramowską, Juliana Krzyżanowskiego, Władysława Kopalińskiego, Maxa Lüthi, Jolantę Ługowską, Bruno Bettelheima i Eleazara Mieleńskiego. Przede wszystkim jednak odsłania zasadnicze inspiracje metodologiczne pochodzące od słynnego semiotyka i formalisty Władimira Proppa. Wzorując się na jego *Morfologii bajki magicznej* po części realizuje plan badania formalnego, w którym analiza motywu wędrowki (R.IV), magicznych pomocników i przedmiotów (R.V), metamorfozy (R.VI) i snu (R.VII) dokonuje się w sposób strukturalny, mający zapewnić dociekaniom obiektywny charakter. Uzupełniając metodę Proppa o rozważania terminologiczne, teoretyczne, co doskonale widać w dwóch znakomicie napisanych rozdziałach o czasie i przestrzeni Autorka nadaje swej pracy jasną i przejrzystą konstrukcję.

Zgodnie z przyjętą metodą oglądu zawarte tam analizy raczej pozbawione są antropologicznego spojrzenia na związki bajki z kulturą magiczną oraz rekonstruowania kontekstów, które np. w odniesieniu do bajki (*yuyan*), opowiadań *zhiguai xiaoshuo*, noweli tangowskiej (*chuanqi*), mitu (*shenhua*) lub legendy (*chuanshuo*) w pełni odsłoniłyby ich intertekstualność kulturową i literacką.

O kontekstach natury filozoficznej, czy religijnej wspomina się sporadycznie, między innymi w błyskotliwych preludiach teoretycznych o czasie, przestrzeni, śnie czy podróży. Gdyby nie owe rozważania niezwykła dyscyplina i

konsekwencja , z jaką Agnieszka Paterska –Kubacka przesiewa setki, by nie powiedzieć tysiące fabuł opowieści magicznych przez sito schematów tematycznych , motywów, toposów, funkcji , postaci i rekwizytów doprowadziłyby do tego , że rozprawa stałaby się pozbawionym wdzięku katalogiem motywów . Autorka zdaje się rozбивać zbyt drobiazgowy oraz nieco nużący rytm analizy poprzez wprowadzanie własnej , wewnętrznej narracji , która czyni z dociekania naukowego , nadbudowaną opowieść. Za sprawą analizowanych motywów lub elementów znaczących łączy ona bajki , baśnie, anegdoty, podania i mity w kolejne narracyjne całości. Czyni to z wyraźną wprawą zdradzając przy tym zacięcie literackie oraz potwierdzając widoczną w całej pracy umiejętność posługiwania się intelektualnie dojrzałym językiem .

Z sinologicznego punktu widzenia największe kontrowersje budzą w rozprawie zagadnienia genologiczne, fundamentalne dla określenia przedmiotu i zakresu analizy . Autorka poddaje się autorytetowi naukowemu Chen Puqinga , Duan Baolina i Wu Qiulina - skądinąd wybitnych folklorystów chińskich, których definicje , typologie i szerokie pojmowanie bajki chińskiej mają charakter ponadgatunkowy . W ślad za nimi mgr Paterska-Kubacka rozpoznaje ‘bajkę’ w tekstach literackich *chuanqi*, *zhiguai xiaoshuo*, *biji xiaoshuo*, opowiadaniu ludowym, anegdocie, przypowieściach Zhuangzi , micie, powiastkach , legendach , czy generalnie prozie fikcjonalnej *xiaoshuo* i *huaben* , włączając w to nawet powieść *Xiyouji*. Wprawdzie nie czyni tego w sposób niefrasobliwy , wspierając się nie byle jakimi autorytetami jak choćby Abramowska czy Mieletyński, którzy dostrzegają płynność gatunkową między np. mitem, baśnią i podaniem itd. , ale i uchyla się (poza przytoczeniem definicji, s.40) od jasnego pokazania różnic genologicznych pomiędzy wymienionymi typami wypowiedzi fikcjonalnej. Ten brak wyrazistości, czy wręcz niekonsekwencji terminologicznej widoczny jest także w części analityczno-interpretacyjnej, kiedy to nagle mówi się o mito- bajkowej konwencji; nieoczekiwanie pojawia się rozróżnienie bajki i legendy (s. 154); raz twierdzi się , że „opowiadania *chuanqi* są źródłem bajek” (s.156) by wcześniej jedno z *chuanqi* nazwać „bajką” (s. 90); zarówno *shenhua* jak i *chuanshuo* tłumaczy się jako legendę (s. 276); dosyć często stosuje się zamiennie pojęcie baśni i bajki (s.27-28); pomija się znaczenie opozycje *shi* i *xu* w procesie ewolucji *xiaoshuo* (s.63-64, 69) .

Wspomniane powyżej ogólne uwagi natury gatunkowej w żadnym razie nie obciążają Doktorantki, od której trudno oczekiwać , aby w pracy porównawczej

podejmowała pogłębioną polemikę z ocenami chińskich literaturoznawców i folklorystów, tym bardziej, że uznaje się je w Chinach za obowiązujące pod względem naukowym. Nie wspominając o utrwalonej przez setkę lat tradycji, zgodnie z którą tłumaczono i wydawano fragmenty nowel tangowskich, mitów i podań jako zbiory bajek chińskich. Miedzy innymi tak też uczynił Richard Wilhelm w 1914, uzasadniając swój wybór eklektycznych tekstów do opracowania *Typen Chinesischer Volksmärchen* (Helsinki 1937) występowaniem „świata bajkowego”. Poszukując korelatów zjawisk w literaturze, sztuce w odrębnych kręgach kulturowych można raczej mówić o ekwiwalencji bajki w Europie i fabuły/opowieści magicznej w Chinach.

Wybór perspektywy ponadgatunkowej, uznanie płynności granic taksonomicznych, które nota bene Autorka podkreśla, zamykając rozdział metodologiczny stwierdzeniem zapożyczonym od Adamczewskiej (s. 43) w niczym nie umniejszając zasadniczej wartości rozprawy. Tkwi ona w systematycznie i skrupulatnie poprowadzonej analizie porównawczej obu ogromnych korpusów literackich oraz sformułowaniu dojrzałych wniosków badawczych. Konsekwencja z jaką mgr Paterska-Kubacka poszukuje analogii i różnic we wszystkich wyróżnionych przez nią kategoriach czasu i przestrzeni oraz motywach – np. gór, lasów, krain, wędrówki, magicznych pomocników, przedmiotów i zaklęć, ucieczki, kary, nagrody, pomocy, snu – budzi podziw.

Zwolennikom morfologicznej metody Proppa należałoby polecić wzorowo przeprowadzony rozbiór motywu magicznych pomocników w rozdziale V (s. 136-169) oraz część traktującą o funkcjach metamorfozy (s.195-214). Równie wysoko należy ocenić umiejętność i zarazem szczodrość w ilustrowaniu swoich stwierdzeń i wniosków fragmentami bajek, baśni, mitów i innych form opowieści magicznych zgromadzonych swojej rozprawie w ilości imponującej. Większość chińskich przykładów tłumaczy sama, pokazując po raz kolejny swoją biegłość językową.

Dzięki kulturze słowa, sprawności w prezentowaniu swoich i przytaczaniu obcych sądów naukowych, splatania treści trafnym mottem, tytułem lub śródtytułem całość rozprawy nabiera dodatkowego waloru, niewątpliwie ważnego dla potencjalnego czytelnika. Sinologowi z pewnością brakować będzie chińskich znaków, które Autorka niepotrzebnie ograniczyła do nazw własnych, tytułów i not bibliograficznych, wyłączając cytaty z dzieł chińskich. A te przydałyby się w oryginale zwłaszcza przy roztrząsaniu kwestii metodologicznych (np. s.50-51.).

Wysokiego poziomu merytorycznego pracy nie obniżają pewne niezręczności, których w obszernym tekście jest naprawdę niewiele, jak np.

- (...) *W kwestii religii i wierzeń Chińczycy są* raczej mistrzami synkretyzmu a nie *syntezy* (s. 87)
- Taoiści nie tyle *byli nazywani przez twórców bajek egzorcyzmami*, lecz nimi byli, odprawiając regularne egzorcyzmy (s.151).

Pomijam drobne uchybienia w przytaczaniu obcych wypowiedzi, czy też brak ciągłości w przypisach, które w wersji poprawionej zostały usunięte.

Przy okazji przemyślanego i starannie przygotowanego aneksu w którym znalazły się, bibliografie i wykazy nasuwa się uwaga o zbyt przywiązaniu Autorki do autorytetów dostępnych w literaturze polskojęzycznej, co widać w powtarzających się przywołaniach opinii Leonida Wasiliewa, Wolframa Eberharda i Tuan Yifu, jakby oni jedyni byli badaczami chińskiej kultury. Szkoda, że zapomniała o Feng Youlanie, nie dotarła do najnowszych badań Anne M. Birrell na temat mitologii, Kennetha DeWoskina i Roberta Campanego o średniowiecznej literaturze fantastycznej w Chinach czy wreszcie ostatniej książki Ewy Paśnik o palimpsestowym charakterze *Zebranych zapisków o zjawiskach nadprzyrodzonych*.

Reasumując, rozprawa mgr Agnieszki Paterskiej - Kubackiej opracowana na solidnych podstawach źródłowych i materiałowych prezentuje pod względem merytorycznym i warsztatowym dobry poziom naukowy.

Biorąc pod uwagę wszystkie przedstawione tu oceny stwierdzam, iż przedstawiona rozprawa w pełni spełnia kryteria stawiane pracom doktorskim i niniejszym wnoszę o dopuszczenie mgr Agnieszki Paterskiej -Kubackiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 27.02.2016

